

The Conceptual Model of the Motivational Utopia in the Civilization-Building of the Holy Quran *

Received: 2024/03/14
Accepted: 2024/06/11

10.22034/iksl.2024.447869.1329

Ehsan Fadaei**

20.1001.1.27833356.1403.5.3.1.3

Mohammad Kaviani Arani ***

Type of Article: Research

Abstract

From the perspective of the Holy Quran, motivation is considered one of the pillars of civilization-building in the establishment of an Islamic utopia. Therefore, the purpose of this research is to present a conceptual model of a motivational utopia in the civilization-building of the Holy Quran. The theoretical part of this goal is pursued by examining concepts extracted from the commentaries of exegetes, while the practical part investigates how motivation-based civilization-building, as rooted in the Quran, is achieved. The main research question is: What is the conceptual model of a motivational utopia in the civilization-building of the Holy Quran? This study is classified as fundamental-developmental research, utilizing qualitative content analysis as its methodology. The entire Quran (as the population) was analyzed, identifying the themes related to the "conceptual model of a motivational utopia" (more than 2,700 verses). Then, through examining commentaries, open, axial, and selective coding was conducted. To present a comprehensive model, three core themes-causal, structural, and consequential-were identified after coding. The validity and reliability of this model were initially assessed by 17 experts, with the CVR and CVI values confirming the content validity of this conceptual model. The findings indicate that from the Quran's perspective, society and civilization-building represent a utopia where the motivational system is established across various individual, familial, and social domains.

Keywords: utopia, Holy Quran, motivation, civilization-building, qualitative content analysis.

How to cite:

fadaei, E., & kavyani, M. (2024). The conceptual model of motivational utopia in the civilization of the Holy Quran. *Quran, Culture And Civilization*, 5 (3), 9-34. doi: 10.22034/jksl.2024.447869.1329

*This article is derived from the doctoral dissertation of "Ehsan Fadaei" entitled "A Conceptual Model of Quran-Based Motivation with an Islamic Society-Building Approach," supervised by "Dr. Mohammad Kaviani Arani" and advised by "Dr. Mohammad Amini Tehrani," completed at "Al-Mustafa International University."

** Assistant Professor of Educational Sciences, Ayatollah Taleghani Campus, Farhangian University, Qom, Iran (Author Corresponding).
fadaei653@gmail.com

*** Associate Professor of Psychology, Research Institute of Hawzah and University, Qom, Iran.

الگوی مفهومی آرمان‌شهر انگیزشی در تمدن‌سازی قرآن کریم*

احسان فدائی**

محمد کاویانی آرانی***

10.22034/iksl.2024.447869.1329 doi

20.1001.1.27833356.1403.5.3.1.3

دریافت: ۱۴۰۲-۱۲-۲۴

پذیرش: ۱۴۰۳-۰۳-۲۲

مقاله: پژوهشی

چکیده

از دیدگاه قرآن کریم، انگیزش یکی از ارکان تمدن‌سازی در تأسیس آرمان‌شهر اسلامی محسوب می‌شود؛ از این رو هدف پژوهش حاضر ارائه الگوی مفهومی آرمان‌شهر انگیزشی در تمدن‌سازی قرآن کریم است. در بخش نظری این هدف از طریق بررسی مفاهیم استخراج شده از تفاسیر مفسران دنبال می‌شود و در بخش کاربردی، چگونگی تمدن‌سازی انگیزش مبتنی بر قرآن کریم بررسی می‌شود. سؤال اصلی پژوهش چنین است: الگوی مفهومی آرمان‌شهر انگیزشی در تمدن‌سازی قرآن کریم چیست؟ این پژوهش از نوع تحقیقات بنیادی توسعه‌ای به شمار می‌رود و روش کیفی مورد استفاده در آن تحلیل محتوای کیفی است. در این راستا متن آیات کل قرآن (جامعه آماری) بررسی و مضمون‌های مربوط به «الگوی مفهومی آرمان‌شهر انگیزشی» به عنوان نمونه (بالغ بر ۲۷۰۰ آیه) شناسایی شد؛ آنگاه با مراجعه به تفاسیر، طبقه‌بندی مفهومی و کدگذاری باز و محوری و انتخابی صورت گرفت. نویسنده در راستای ارائه الگویی جامع، پس از کدگذاری، به سه مضمون پایه اعم از علی و ساختاری و پیامدی دست یافت. روایی و اعتبار این الگو در مرحله اول توسط ۱۷ نفر از کارشناسان بررسی شد. مقدار CVI و CVI نشان‌دهنده روایی محتوایی این الگوی مفهومی است. نتایج نشان داد جامعه و تمدن‌سازی از منظر قرآن کریم، آرمان‌شهری است که نظام انگیزشی آن در حوزه‌های مختلف فردی و خانوادگی و اجتماعی قوام می‌یابد.

واژگان کلیدی: آرمان‌شهر، قرآن کریم، انگیزش، تمدن‌سازی، تحلیل محتوای کیفی.

* این مقاله برگرفته از پایان نامه دکتری «احسان فدائی» تحت عنوان «الگوی مفهومی انگیزش قرآن بنیان با رویکرد جامعه‌سازی اسلامی» است که با راهنمایی «دکتر محمد کاویانی آرانی» و مشاوره «دکتر محمد امینی تهرانی» در «جامعه المصطفی العالمیه» انجام پذیرفته است.

** استادیار گروه علوم تربیتی، پردیس آیت الله طالقانی، دانشگاه فرهنگیان، قم، ایران (نویسنده مسئول). fadaei653@gmail.com

** دانشیار روان‌شناسی، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم، ایران.

استناد به مقاله:

فدائی، احسان؛ و کاویانی ارانی، محمد. (۱۴۰۳). الگوی مفهومی آرمان شهر انگیزشی در تمدن سازی قرآن کریم. فصلنامه قرآن، فرهنگ و تمدن، ۵(۳)، ۹-۳۴.

Doi: 10.22034/jksl.2024.447869.1329

۱. بیان مسئله

همه افراد بشر به‌رغم تمام اختلاف‌ها و تفاوت‌ها در بینش‌ها و گرایش‌ها، در یک مسئله اتفاق دارند و آن اینکه همگی خواهان کمال و خوشبختی و به دنبال سعادت بیشترند (حاجی صادقی، ۱۳۸۳، ص ۳۵)؛ از این‌رو ساختن جامعه‌ای هموار و بدون تنش همواره به‌عنوان هدف نهایی ادیان الهی از جمله اسلام مدنظر بوده است. تاریخ زندگی بشری نیز گواه آن است که سودای نیل به سعادت فردی و اجتماعی و جامعه‌ای عاری از کاستی، همواره ذهن اندیشمندان و فلاسفه را به خود مشغول داشته و با تولد اندیشه در انسان همراه بوده است (مطلبی و نادری، ۱۳۸۸، ص ۱۲۶). این پدیده با عنوان «آرمان‌شهر یا اتوپیا، جامعه یا دولتی آرمانی و کامل است که اهل آن، تاریخ ندارند و به‌دور از هرگونه نگرانی و ترس، آسوده در شهر خود به کار مشغول‌اند» (شاه‌سنی، ۱۳۸۸، ص ۳۲). اتوپیا واژه‌ای یونانی است که توماس مور^۱ آن را ساخته است، یا به گفته حکیم ایرانی شهاب‌الدین سهروردی «ناکجا‌آباد»^۲ است و کنایه‌ای از معنای «خوبستان» در خود دارد و مراد از آن یک جامعه آرمانی است (سهروردی، ۱۳۸۰، ص ۲۷۳). بیشتر متفکران و فلاسفه غربی و اسلامی رسیدن به سعادت و صلح و امنیت را با تشکیل حکومت واحد جهانی میسر دانسته‌اند. آنان معتقد بوده و هستند که با وحدت ملل مختلف، دلیلی برای جنگ و نزاع باقی نمی‌ماند و جهان می‌تواند به جامعه آرمانی برسد؛ منتها مبنای هر کدام از مکاتب و اندیشمندان در ساخت این جامعه با دیگری متفاوت است. اندیشه آرمان‌شهر و پیدایی و پیدایش و خلق شهری آرمانی، در تمامی مکتب‌ها و اندیشه‌ها به‌نوعی وجود دارد. در این میان دین اسلام به سبب رویکردهای خاص توحیدنگر و ویژگی‌های خاص خود، صفات و ویژگی‌های مشخصی را برای آرمان‌شهر مطلوب خود خواهان است (مطلبی و نادری، ۱۳۸۸، ص ۱۳۱).

این خواسته از آنجا تأیید می‌شود که از منظر قرآن، امت همان جامعه مطلوبی است که مسلمانان به دنبال آن هستند^۳ و در پی تحقق این جامعه است که مدینه فاضله برای انسانی که قصد رشد و تعبد در این جهان را دارد، ظهور می‌یابد.^۴ این جامعه که با صفت «واحد» توصیف شده است، در پناه یک پروردگار یگانه و هدف مشخص شکل می‌گیرد^۵ که برنامه‌ای دقیق و حساب‌شده دارد.^۶ به‌وضوح می‌توان دریافت جامعه مطلوب در قرآن جامعه‌ای است که براساس احکام اسلام بنا نهاده شده است و خصوصیات و ویژگی‌هایی دارد. از جمله این ویژگی‌ها، مطلوبیت انگیزش^۷ در این جامعه است. انگیزش یکی از سازه‌های روان‌شناختی مورد مطالعه در روان‌شناسی است (کینکا^۸، ۲۰۲۰، ص ۷۱). این اصطلاح از کلمه لاتین mover مشتق شده که به معنای «محرک» است؛ زیرا انگیزش انرژی لازم را برای اعمال افراد فراهم می‌کند (جانسن^۹ و همکاران، ۲۰۲۲، ص ۱۰۲). انگیزش نشان‌دهنده میل شدید برای انجام یک کار، همراه با اشتیاق و اراده برای انجام آن است و به‌عنوان نیروی محرکه‌ای عمل می‌کند که فرد را به سمت برداشتن گام‌های پیشگیرانه سوق می‌دهد تا به اهداف خود دست یابد (آمارو^{۱۰} و همکاران، ۲۰۲۱، ص ۱۶۲؛ شارما و گوپتا^{۱۱}، ۲۰۲۲، ص ۹۸). این سازه در تمدن‌سازی مطلوب از منظر قرآن کریم

۱. Thomas More.

۲. nowhere.

۳. «كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً...» (بقره: ۲۱۳)

۴. «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ» (ذاریات: ۵۶)

۵. «إِنَّ إِلَهُكُمْ لَوَاحِدٌ» (صافات: ۴)

۶. «إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ» (آل عمران: ۱۹)

۷. Motivation.

۸. Koenka.

۹. Jansen et al.

۱۰. Amaro.

۱۱. Sharma and Gupta.

نقشی بی‌بدیل دارد. در چنین جامعه‌ای افراد با داشتن سطح انگیزشی مطلوب در جهت کمال انسانی در حال حرکت و همواره پویا هستند. وضعیت موجود نشان می‌دهد فاصله ما با جامعه مطلوب قرآن نسبتاً زیاد و این فاصله در حال افزایش است. بر همین اساس تدوین چنین پژوهش‌هایی در راستای ارائه جامعه مطلوب قرآن مدارانه و پیاده‌سازی و کاربردی کردن آن در افراد جامعه، زمینه رشد انگیزش دینی و معنوی را افزایش می‌دهد و انسان را در مسیر کمال حقیقی خود هدایت می‌کند؛ از این رو الگوی مفهومی جامع آرمان‌شهر بر پایه تمدن‌سازی از بطن آموزه‌های قرآن کریم برای انگیزش که شامل شناخت انگیزه‌های اصلی انسان و استعدادها و مایه‌های فطری او باشد و همچنین انگیزش زیستی و فیزیولوژیک او را لحاظ کند، ضروری تلقی می‌شود.

مکاتب متعدد بشری در راستای شکل‌دهی جامعه مطلوب و آرمانی تشکیل شده و نظریات متعددی در این حوزه ارائه گردیده است. مکاتب بزرگ اعم از الهی و انسانی، هر کدام برای جامعه مطلوب شاخص‌هایی متفاوت ارائه کرده و سرمنشأ تمدن‌های مختلف بوده‌اند (عرفانی، ۱۳۹۸، ص ۲)؛ از افلاطون یونانی^۱ (۴۲۷ ق.م-۳۴۷ ق.م)^۲ در کتاب *جمهوریت*^۳ با تصویرسازی اصل آرمان‌شهر، توماس مور^۴ در کتاب *یوتوپیا*^۵، فرانسیس بیکن^۶ در کتاب *آتانتیس*^۷، کامپلانا^۸ در کتاب *شهر آفتاب*^۹، جیمز هرینگتون^{۱۰} در کتاب *اوسانیای*، ولتر^{۱۱} در کتاب *شهر زرین*^{۱۲} و اتین کابه^{۱۳} در کتاب *سفر به ایکاری*، تا کارل مارکس در مغرب‌زمین و در مشرق‌زمین به این موضوع پرداخته‌اند (مطلبی و نادری، ۱۳۸۸، ص ۱۲۶).

در بین اندیشمندان مسلمان، فارابی (۲۶۰-۳۳۹ ق) یکی از بزرگ‌ترین فلاسفه جهان اسلام در کتاب *آراء اهل المدينة الفاضلة*، مدینه فاضله افلاطون را در ساختاری اسلامی عرضه کرده است (فارابی، ۱۳۶۱، ص ۴۳). براساس بینش اخوان الصفا^{۱۴} (سده ۴ ق)، مدینه به‌عنوان کوچک‌ترین اجتماع بشری نمی‌تواند مظهر اهداف عالی انسان در اجتماع و فلسفه اجتماعی زیست انسان باشد؛ لذا ترسیم اجتماعی که بیابانگر تکامل و کمال اجتماعی انسان‌هاست، در اندیشه‌های اجتماعی فلاسفه اسلام وجود داشته که در قالب مدینه فاضله ترسیم شده است (اخوان الصفا، بی‌تا، ج ۱، ص ۱۲۳). آرمان‌شهر ابن‌سینا (۳۷۰-۴۲۸ ق) «مدینه صالحه» (دادشهر) نام دارد. در مدینه او، خانواده و مدرسه و نظام آموزش و پرورش نقشی بسزا در تربیت کودکان دارند (اذکایی، ۱۳۶۴، ص ۱۷۵). خواجه نظام‌الملک (۴۰۸-۴۸۵ ق) در *سیاست‌نامه*، در تبیین ارکان اندیشه ایران‌شهری، مبانی آرمان‌شهر خود را بیان می‌کند (اصیل، ۱۳۸۱، ص ۱۶). شهاب‌الدین سهروردی (۵۴۹-۵۸۷ ق) راوی روایتی با نام *آواز پیر جبرئیل* است که در آن در برابر اتوپیا، نام «ناکجاآباد» را به کار می‌برد (مکارم، ۱۳۷۷، ص ۳۰).

1. Plato.
2. Plato.
3. Ries Public.
4. Thomas Moore.
5. Utopia.
6. Francis Bacon.
7. Atlantis.
8. Thomas Ktay Kamplana.
9. Sun City.
10. James Harrington.
11. Voltaire.
12. Golden City.
13. Etienne Kabh.

۱۴. إخوان الصفا (Brethren of Purity) و خُلان الوفا جمعیت سرّی فلسفی و عرفانی است که در سده چهارم قمری در بصره و بغداد توسط ایرانیان تشکیل شد و اعضای آن دائرةالمعارف رسائل اخوان الصفا و خلان الوفا را نوشتند. اساس مسلک و مرام آنان این بود که بین شریعت اسلامی و فلسفه یونانی هیچ‌گونه تضاد و تعارض وجود ندارد و شخص می‌تواند شریعت اسلامی و حکمت یونانی را به‌طور متحد چراغ راه خویش سازد. هدف این گروه ترویج صلح و صفا بین مردم و رفع اختلاف فکری و مذهبی از طریق گسترش حکومت عقل و تلفیق بین فلسفه و مذهب و ایجاد یک گونه آرمان‌شهر بوده است. (مصاحب، ۱۳۸۸، ص ۶۹، سرواژه: اخوان الصفا).

خواجه نصیرالدین طوسی (۵۹۷-۶۷۲ق) مفهوم مدینه فاضله را از فارابی می‌گیرد و آرمان شهر خود را اجتماعی می‌داند که «همت‌های ایشان بر توسعه خیرات و ازاله شرور مقدر بود و هرآینه میان ایشان اشتراک بود در دو چیز: یکی آرا و دوم افعال» (شریعت و نادری باباناری، ۱۳۹۰، ص ۹۱). خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی (۶۴۸-۷۱۷ق) شهرکی بنیان نهاد که بیشتر جنبه علمی و آموزشی داشت. این شهرک را «ربع رشیدی» می‌نامیدند (حبیب، ۱۳۸۹، ص ۹۵). ابن خلدون (۷۳۲۸۰۸ق) درباره آرمان شهر، از «آبادجا» یاد می‌کند؛ یعنی جایی که آباد باشد، عمران آن حفظ شود و توسعه یابد (مکارم، ۱۳۷۷، ص ۲۵). شیخ بهایی (۹۵۳-۱۰۳۰ق) عمدتاً بر میهن آشنا و سرزمین ناکجاآباد نظر دارد (حبیبی، ۱۳۷۷، ص ۱۲۶). در آرمان شهر صدرایی (ملاصدرا) (۹۷۹-۱۰۴۵ق) «خداوند همه چیز می‌شود همه کس را...» (مکارم شیرازی، ۱۳۷۷، ص ۳۰). جامعه مطلوب از دیدگاه ماکیاولی^۱ (۱۴۶۹-۱۵۲۷م) جامعه‌ای است که در آن قدرت، آزادی، افتخار و شهرت، امنیت و رفاه و آسایش دنیوی حاکم باشد (مکارم، ۱۳۷۷، ص ۱۳۱). توماس هابز^۲ (۱۵۵۸-۱۶۷۹م) معتقد است جامعه مطلوب جامعه‌ای است که در آن صلح و امنیت و رفاه مادی در دسترس باشد و از لحاظ دنیوی هم نعمت‌های فراوانی داشته باشد (هابز، ۱۳۸۰، ص ۳۰۱). اریک اریکسون^۳ (۱۹۰۲-۱۹۹۴م) نظریه آرمان شهر یا اتوپای خود را در رمانی به نام *والدن*^۴ منتشر کرد؛ (اسکینر، ۲۰۰۵، ص ۲۴۳). آبراهام مزلو^۵ (۱۹۰۸-۱۹۷۰م) روان‌شناس مشهور آمریکایی، آرمان شهر دور از دسترس را که «اپسایکیا»^۶ می‌نامید، جایی می‌داند که در آن، اشخاص سالم و خودشکوفه در هماهنگی کامل به سر می‌برند و با هم به کار و زندگی مشغول‌اند (شکرکن و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۲۷۸).

از میان اندیشمندان مسلمان معاصر، سید قطب (۱۹۰۶-۱۹۶۶م) جامعه نخستین اسلام در دوران پیامبر و خلفای راشدین را جامعه اسلامی حقیقی و آرمانی می‌دانست که جوامع بعدی از این روند منحرف شدند (مرادی، ۱۳۸۲، ص ۱۸). علامه طباطبایی (۱۲۸۱-۱۳۶۰) با اشاره به عبارت «امت وسط» در قرآن، مهم‌ترین ویژگی‌های جامعه مطلوب را ادب، معاشرت و برخورد‌های هدف‌دار، رویگردانی از لغو و بیهودگی، اخوت و برادری، اصلاح ذات‌البین، وفای به عهد و امانت‌داری دانسته است (سلطانی رنانی، ۱۳۸۷، ص ۳۷). در دیدگاه امام خمینی (۱۲۸۱-۱۳۶۸)، مدینه فاضله یا جامعه آرمانی نوعی اتوپای خیالی نیست که تنها در عالم خیال یا تصور وجود داشته باشد؛ بلکه براساس کردارگرایی^۷ بنا شده است که هر کس باید مسئولیت خویش را برای برپایی چنین جامعه‌ای به نحو احسن انجام دهد و آن را بالاترین عبادت تلقی کند (خمینی، ۱۳۸۵، ج ۴، ص ۳). مطهری (۱۲۹۸-۱۳۵۸) نیز همانند اکثر آرمان‌گرایان به مفهوم عدالت توجه می‌کند و مکتب اسلام را حامی عدالت می‌داند (علی‌وحیدی، ۱۳۸۲، ص ۸۰). مصباح یزدی (۱۳۱۳-۱۳۹۹) برای ایجاد جامعه‌ای آرمانی سه شرط را متذکر می‌شود: اول اینکه کاملاً واقع‌بینانه باشد و حقایق زیست‌شناختی و روان‌شناختی و جامعه‌شناختی را به‌هیچ‌روی از نظر دور ندارد و به دست فراموشی نسپارد؛ دوم اینکه همراه با ارائه طریق باشد؛ یعنی فقط جامعه آرمانی را تصویر نکند، بلکه راه و روش رسیدن به آن را نیز نشان دهد؛ سوم اینکه اهدافی را اعم از هدف اصلی و نهایی و هدف‌های واسطه، برای جامعه آرمانی تعیین کند که دارای مراتب باشند تا سهل‌الحصول‌تر بودن پاره‌ای از مراتب آن‌ها، شور و خواست و اراده را در مردم برانگیزد و آن‌ها را به مبارزات اجتماعی و تغییر اوضاع و احوال موجود، مایل و راغب گرداند (مصباح یزدی، ۱۳۷۹، ص ۴۱). از نظر جوادی آملی انسان کامل که رهبری مدینه فاضله مهدوی را

1. Niccolò Machiavelli.
2. Thomas Hobbes.
3. Erik Erikson.
4. والدن دو رمانی اتوپایی از روان‌شناس رفتاری بی. اف. اسکینر است. او یک جامعه روستایی برنامه‌ریزی شده هزار نفری را توصیف می‌کند که در آن اعضا شاد و خلاق هستند.
5. Abraham Maslow.
6. Eupsychia.
7. Pragmatic.

دارد (حضرت ولی عصر عجله الله تعالی فرجه) دارای دو ویژگی محوری است: نخست بعد علمی که رأی او بر قرآن عرضه می‌شود و دوم بعد عملی که هوای نفس را تابع هدایت قرار می‌دهد (جوادی آملی، ۱۳۸۷، ص ۱۱۱-۱۱۲). آیت‌الله خامنه‌ای معتقد است در تفکر و برداشت اسلامی، اندیشه خدامحوری با اندیشه مردم‌محوری هیچ منافاتی ندارد و این‌ها بر روی هم قرار می‌گیرند. اولاً تا مردم متدین و معتقد به دینی نباشند، حکومت دینی در آن کشور اصلاً به وجود نمی‌آید و جامعه دینی شکل نمی‌گیرد؛ بنابراین وجود حکومت دینی در یک کشور، به معنای تدبیر مردم است (خامنه‌ای، ۱۳۷۷، ص ۴۵). با نگاهی به مفهوم آرمان‌شهر در نظریات مختلف می‌توان دریافت انسان‌هایی در این شهر سکونت می‌یابند که برای حیات انگیزه‌هایی قوی داشته باشند و با توجه به شکل‌گیری انسان از جسم و روح، این مهم بیشتر ضرورت می‌یابد و «این باور و ملزومات آن، نگاه ما به انگیزش را تحت تأثیر قرار می‌دهد. از دیدگاه قرآن کریم، شخصیت و انگیزه‌های انسان محدود به این دنیا نمی‌شود؛ چون دنیا مزرعه آخرت است و بازتاب همه کارهای ما در آخرت نمایان خواهد شد» (کاویانی، ۱۳۹۲، ص ۷۰). آنچه در نظریات انگیزشی از آن سخن به میان می‌آید، اغلب نیازهای مادی است و در جسم و کالبد بشری ریشه دارد (احمدنیا آلاشتی و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۱۵) و نظریه‌های روان‌شناسی غالباً بر مبنای مشاهده و تجربه حسی قرار دارد (مصباح یزدی، ۱۳۸۴، ص ۲۸). بر این اساس و با توجه به دوساحتی بودن انسان و لحاظ نشدن بعد مجرد انسان در نظریه‌های روان‌شناسی، ضرورت دارد به الگوهای توجیهی توجه شود که به این بعد اصیل در راستای تمدن‌سازی نیز توجه کند.

۲. روش پژوهش و شیوه گردآوری داده‌ها

در پژوهش‌های کیفی می‌توان از طرح‌های مختلفی همچون مطالعه موردی،^۱ طرح‌های روایتی،^۲ نظریه داده‌بنیاد،^۳ روش تاریخی،^۴ قوم‌نگاری،^۵ پدیدارشناسی،^۶ تحقیق در عمل^۷ یا اقدام‌پژوهی و تحلیل محتوا^۸ نام برد (کریستنکو، ۲۰۱۸، ص ۶۲۳). اما هدف اصلی این پژوهش، الگوی مفهومی آرمان‌شهر انگیزشی در تمدن‌سازی قرآن کریم است. با توجه به این هدف، تحقیق حاضر از نوع تحقیقات بنیادی توسعه‌ای به شمار می‌رود. بر این اساس این پژوهش بر اساس روش تحلیل محتوای کیفی^۹ سامان یافته است. «این روش، روشی پژوهشی برای تفسیر ذهنی محتوای داده‌های متنی از طریق فرایند طبقه‌بندی نظام‌مند کدها و شناسایی مضامین و الگوهاست» (Hsieh & Shannon, 2005, p.1278). هدف تحلیل محتوا، فراهم آوردن شناخت و بینشی نو و تصویری از واقعیت است (کریپندورف، ۱۳۸۳، ص ۲۵).

جامعه آماری این تحقیق تمام آیات قرآن کریم و نمونه‌های این تحقیق، واژگان و آیات و بافت‌های معنایی مرتبط با انگیزش اجتماعی و تمدن‌ساز است. روش نمونه‌گیری در این تحقیق، هدفمند است؛ به این صورت که محقق با کلیدواژه و مفاهیم آیات و بافت‌هایی که نزدیک‌ترین و بیشترین ارتباط را با انگیزش مرتبط دارد، شروع می‌کند و تا اشباع داده‌ها ادامه می‌دهد. به‌عنوان نمونه، در انگیزش «رقابت»،

1. Case study.
2. Narrative.
3. Grounded Theory.
4. Historical Method.
5. Ethnography.
6. Phenomenology.
7. Action research.
8. Discourse Analysis.
9. Qualitative Content Analysis.

پژوهش به کلیدواژه‌هایی چون «فَاسْتَبِقُوا»^۱ و «سَارِعُوا»^۲ و «سَابِقُوا»^۳ رسید و در کل قرآن کریم به همین سبک ادامه یافت. انگیزش در قرآن کریم، علاوه بر جملات امر^۴ و نهی^۵، در جملات استفهام انکاری^۶ و حتی برخی جملات اخباری^۷ نیز حضور دارد. تحقیق پیش‌رو به منظور ایجاد نظم در کدگذاری و ارائه آن، از نرم‌افزار MAXQDA نسخه ۲۰۲۰ استفاده می‌کند. در فرایند تحلیل، داده‌های این تحقیق کدگذاری و بالغ بر ۲۷۰۰ مورد از آیات استخراج و طبقه‌بندی شد. کدگذاری اطلاعات شامل سه مرحله کدگذاری باز،^۸ کدگذاری محوری^۹ و کدگذاری گزینشی یا انتخابی^{۱۰} است (محمدپور، ۱۳۹۲، ص ۱۰۱).

۲. یافته‌های پژوهش

داده‌های تحقیق در این روش در مضامین (کدگذاری انتخابی)، مقوله‌ها (کدگذاری محوری) و کدهایی به شرح زیر (کدگذاری باز) صورت‌بندی و در قالب الگویی پارادایمی ارائه می‌شود. در این الگو، سه مقوله یا جعبه از اطلاعات به شرح زیر وجود دارد. مضمون ساختاری: در مضمون ساختاری انگیزش، از چگونگی ساختار اصلی انگیزش و مؤلفه‌های تشکیل دهنده آن بحث می‌شود. این مضمون به دو زیرمضمون شناختی و تمایلات رفتاری تقسیم می‌گردد.

جدول شماره ۱: مضامین ساختاری انگیزش تمدن‌ساز قرآنی

مضمون ساختاری				
تمایلات رفتاری			شناختی	
«...فَلَنْ تَسْتَطِيعَ لَهُ طَلَبًا» (کهف: ۴۱)	تحریض	«حَرَضِ الْمُؤْمِنِينَ...» (انفال: ۶۵)	طلب	میل «...أَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا» (نساء: ۲۷)
«تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا...» (انفال: ۶۷)	هوی	«وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ» (نجم: ۳-۴)	اراده	وجه «تَقَلَّبَ وَجْهَكَ...» (بقره: ۱۴۴)
«...وَأَبْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ» (مائده: ۳۵)	شهوت	«وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ» (سبأ: ۵۴)	ابتغاء	رغبت «...إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ» (توبه: ۵۹)
«يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا» (مجادله: ۶)	عزم	«فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرَ...» (محمد: ۲۱)	انبعاث	شوق «...فَتُخْبِتُ لَهُ قُلُوبُهُمْ» (حج: ۵۴)
«...لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءَ وَنِدَاءَ» (بقره: ۱۷۱)	حاجت	«وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ» (ق: ۲۱)	دعوت	

۱. بقره: ۱۴۸.

۲. آل عمران: ۱۳۳.

۳. حدید: ۲۱.

۴. «خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ» (اعراف: ۳۲).

۵. «وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ...» (بقره: ۱۵۴).

۶. «أَحْسِبَ النَّاسَ أَنْ...» (عنکبوت: ۲).

۷. «وَمَنْ جَاهَدْ فَإِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِهِ...» (عنکبوت: ۶).

8. Open Coding.

9. Axial Coding.

10. Selective Coding.

<p>(۲۶) «وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَائِيلَ...» (نحل: ۸۱)</p>	<p>«وَسَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ...» (آل عمران: ۱۳۳)</p>			<p>جرات و شجاعت</p>	<p>«أَقَمْنِ بُنْيَانَهُ عَلَى تَقْوَى مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَمْ مَن أَسَسَ بُنْيَانَهُ عَلَى شَفَا جُرْفٍ هَارٍ» (توبه: ۱۰۹)</p>
	<p>نوع دوستی</p>	<p>آرامش طلبی</p>	<p>«أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ» (رعد: ۲۸).</p>	<p>صبر و استقامت</p>	<p>«وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ» (بقره: ۱۵۵).</p>
<p>مؤمن و مسکن</p>	<p>زیبادوستی انسان</p>	<p>امنیت طلبی</p>	<p>«إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقْتَلُوا...» (مائدہ: ۳۳)</p>		

جدول شماره ۳: ادامه مضامین علی انگیزش تمدن ساز قرآنی

مضمون علی							
عوامل علی بازدارنده				عوامل علی وادارنده بیرونی			
بیرونی		درونی					
«الشَّيْطَانُ...» وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِ...» (بقره: ۲۶۸) «فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ...» (طه: ۱۲۰)	شیطان	«...وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ...» (بقره: ۱۸۷)	عوامل شهوانی	«وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ» نازعات: ۴۰.	از خوف خدا	«قَالَ إِنَّهُ يُقُولُ إِنَّهَا بَقْرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقْعِ لُونُهَا تَسْرُ النَّاطِرِينَ» (بقره: ۶۹).	جاذبه‌ها و مشوق‌ها
«لا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ» (بقره: ۲۵۶)	اجبار و اکراه	«قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِي اللَّهِ شَكٌّ...» (ابراعیم: ۱۰)	شک و تردید	«فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ» (حشر: ۲)	عبرت‌پذیری	رعد: ۷؛ ص: ۴ و ۶۵؛ ق: ۲؛ نازعات: ۵۴	تقویت (انذار و تبشیر)
«...يَلِيَّتِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا * يَا وَيْلَتَى لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا» (فرقان: ۲۷-۲۸)	همنشین بد	«قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا يَبْلَى...» (طه: ۱۲۰)	حب بقا و جاودانگی	«وَيَدْعُ الْإِنْسَانُ بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا» (اسرا: ۱۱)	آینده‌نگری	«يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ...» (مجادله: ۱۱)	علم‌آموزی
«وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعٌ الْعُرُورُ»	دنیا طلبی	«وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ	تعصب و لجاجت	«لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ رَهْبَرٌ شَائِسْتَهُ	رهبر شایسته	«فِيمَا رَحِمَهُ مَنْ اللَّهُ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظًا	عشق و محبت

<p>(آل عمران: ۱۸۵)</p>		<p>لَوْوَا رُؤُوسَهُمْ...» (منافقون: ۵)</p>		<p>أَسْوَةٌ حَسَنَةٌ...» (احزاب: ۲۱)</p>		<p>الْقَلْبِ لَأُنْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ...» (آل عمران: ۱۵۹)</p>	
<p>«فِي بُيُوتِ أَذُنَ اللَّهِ أَنْ تُرْفَعَ...» (نور: ۳۶)</p>	<p>محیط و محل زندگی</p>						
<p>«أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أَوْلَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ» (اعراف: ۱۷۹)</p>	<p>غفلت از یاد خدا</p>	<p>«وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ...» (طه: ۱۳۱)</p>	<p>مال دوستی انسان</p>	<p>«إِنَّا كُلُّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ» (قمر: ۴۹)</p>	<p>نظم و برنامه ریزی</p>		
		<p>«زَيْنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ...» (آل عمران: ۱۴)</p>	<p>لذت جویی</p>	<p>«ادْعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ» (نحل: ۱۲۵)</p>	<p>پند و موعظه</p>		
		<p>«يَا أَسْفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ وَأَبْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ» (یوسف: ۸۴)</p>	<p>خشم و پرخاشگری</p>	<p>«وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَنْ نَصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامِ وَاحِدٍ...» (بقره: ۶۱)</p>	<p>تنوع طلبی</p>	<p>«وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ» (بقره: ۲۱۸)</p>	<p>جهاد در راه خدا</p>

مضمون پیامدی: مضمون پیامدی خروجی های حاصل از استخدام راهبردهاست. مضمون پیامدی مشتمل بر سه زیرمقوله فردی و خانوادگی و اجتماعی است. مقوله پیامدی شامل مفاهیمی است که به جنبه پیامدهای شکل گیری و ایجاد انگیزش قرآن بنیان اشاره دارد. در صورت شکل گیری کامل انگیزش، ممکن است هر سه مقوله نیز محقق شود و یک رفتار در هر سه جنبه قابل تقویت باشد.

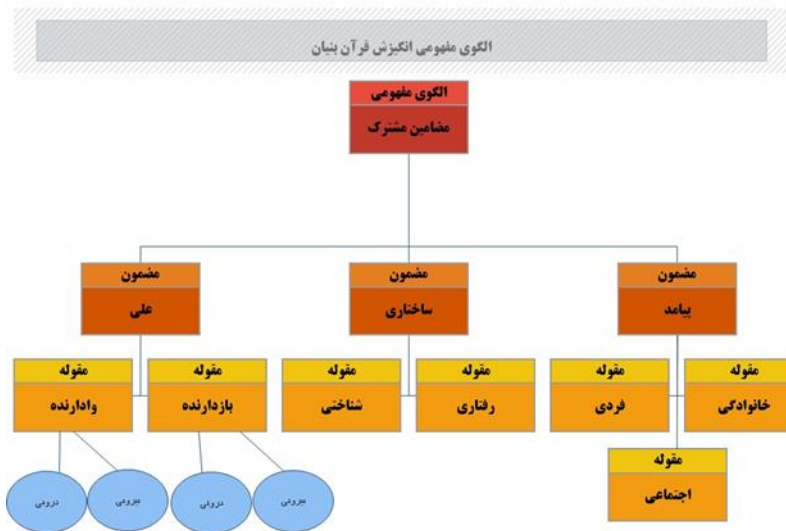
جدول شماره ۴: مضامین پیامدی انگیزش تمدن ساز قرآنی

مضمون پیامدی					
اجتماعی		خانوادگی		فردی	
«فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَىٰ يَوْسُفَ ءَاوَىٰ إِلَيْهِ أَبُوهُ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ إِن شَاءَ اللَّهُ ءَامِنِينَ» (يوسف: ۹۹)	همبستگی اجتماعی	«وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ...» (نور: ۳۲)	تحکیم نهاد خانواده	«فَأَسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ» (بقره: ۱۴۸؛ مانده: ۴۸)	سبقت در خیرات
«إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ» (نحل: ۹۰؛ انعام: ۱۵۲؛ شوری: ۱۵)	عدالت اجتماعی	«يَا بَنِي لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ» (لقمان: ۱۳)	تربیت اخلاقی معنوی	«وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ» (آل عمران: ۱۸)	علم آموزی
«وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا» (آل عمران: ۱۰۳)	پیوندجویی اجتماعی	«رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً» (آل عمران: ۳۸)	فرزندآوری	«رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَبَثِّ أِقْدَامَنَا» (بقره: ۲۵۰)	ثبات شخصیت
«وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا» (آل عمران: ۸۳)	تداوم روابط اجتماعی	«وَعَاشِرُوهُمْ بِالْمَعْرُوفِ» (نساء: ۱۹)	سازگاری	«فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاحْشَوْنِي...» (بقره: ۱۵۰)	خدا ترسی
«وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ» (آل عمران: ۱۶۹)	حفظ روحیه جهاد و شهادت طلبی	«وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ» (رعد: ۲۱)	ارتباطات خانوادگی و صله رحم		
«وَلَتَكُنَّ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ» (آل عمران: ۱۰۴).	همگرایی اجتماعی				
«وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ» (عنكبوت: ۱۸)	افزایش تبلیغات دینی			«وَلَيْسَتَّعْفِيفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا» (نور: ۳۳)	مدیریت غریزه جنسی
				«إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَىٰ» (لیل: ۴)؛ «وَأَنْ لَيْسَ	کار و اشتغال

	لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى (نجم: ۳۹)	
پایبندی مذهبی	«فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ» (بقره: ۲۶)	
کاهش اضطراب و نگرانی روانی	«أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ» (رعد: ۲۸)	

پس از این مراحل و با تحلیل دقیق متن آیات کل قرآن کریم، گزاره‌ها و مضمون‌های مربوط به الگوی مفهومی انگیزش شناسایی و مشخص شد و تحلیل و بررسی گردید که حاصل آن تشکیل مقوله‌ها و مفاهیم بود. در مرحله دوم، مقوله‌یابی و تشکیل مفاهیم و کشف رابطه میان آن‌ها صورت گرفت. پس از بررسی مفهومی واژگان و مفاهیم آیات، الگوی مفهومی طراحی شد. در مرحله آخر و پس از طرح مقوله‌ها و مفاهیم و سنجش ارتباط بین آن‌ها، شبکه و اشکال مفهومی انگیزش براساس تمدن‌سازی قرآنی به دست آمد.

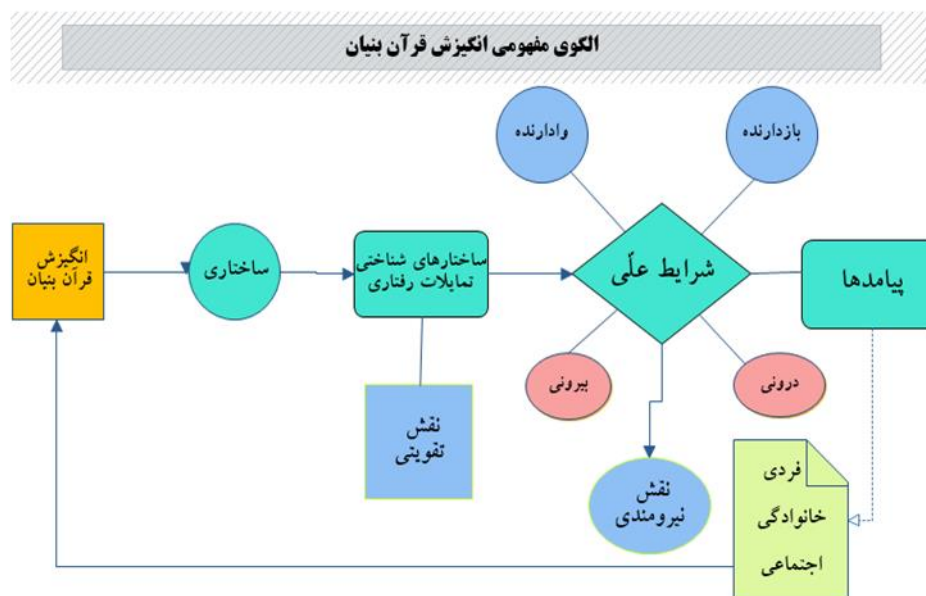
شکل ۱: نمایی اولیه از فرایند ساخت الگوی مفهومی آرمان‌شهر انگیزشی قرآن

۲-۱. ترسیم الگوی نهایی

پس از کدگذاری و مقوله‌بندی داده‌ها، محقق وارد ترسیم روند الگوی نهایی شد. این الگو به صورت فرایندی، انگیزش تمدن‌ساز قرآنی را تبیین و نقش هر کدام از شرایط علی و ساختاری و پیامدی را مشخص می‌کند. آنچه در این الگو واضح است اینکه با حصول انگیزش در رفتار، انگیزش به وجود می‌آید؛ بدین معنا که انگیزش خود انگیزه‌ساز است و تقویت هر یک از جنبه‌ها بر دیگر جنبه‌های فردی و خانوادگی و اجتماعی، در تمدن‌سازی مطلوب از نگاه قرآن کریم تأثیرگذار است.

شکل ۲: نمای نهایی از فرایند ساخت الگوی مفهومی آرمان‌شهر انگیزشی قرآن

۲-۲. بررسی روایی و اعتبار الگوی مفهومی

رویکرد بررسی روایی براساس اهداف پژوهش دنمایر^۱ (۲۰۰۱، ص ۱۸۹-۱۷۵) معتقد است، مفهوم روایی با توجه به هدف پژوهش معانی متعددی می‌یابد و تبعاً جایی که اهداف از پژوهش‌ها متفاوت است، روش‌های سنجش روایی و پایایی آن‌ها نیز متفاوت خواهد بود؛ هرچند مشترکاتی بین پژوهش‌ها وجود دارد که باید با توجه به نوع و حیطه موضوع به آن‌ها توجه داشت.

۲-۲-۱. بررسی روایی و اعتبار

جهت بررسی روایی محتوا،^۲ مستندات همراه با مضمون‌ها و زیرمضمون‌ها بین ۱۷ نفر از کارشناسان توزیع شد تا نظرات خود را در مورد میزان ارتباط آیات با مضمون‌های استنباط‌شده از مستندات در قالب مقیاس چها درجه‌ای لیکرت (دلالت خیلی بالا، بالا، ضعیف و خیلی ضعیف) اعلام کنند. بعد از جمع‌آوری و نمره‌گذاری فرم‌ها، نتایج از روایی مطلوب پرسش‌نامه در مرحله الگوی اولیه حکایت داشت. با توجه به تعداد داوران (۱۷ نفر)، مقدار CVI نباید کمتر از ۰/۴۵ و مقدار CVI نباید کمتر از ۰/۸ باشد. این مقدار در زیرمضمون‌ها صادق بود و این نشان از روایی محتوایی این الگوی مفهومی دارد.

برای سنجش پایایی یا قابلیت اعتماد در بین کدگذاران مستقل، روش‌های مختلفی عرضه شده است. نئوندورف^۳ در کتاب خود، راهنمای تحلیل مضمون، چند روش را معرفی کرده که عبارت است از: توافق درصدی، روش هولستی،^۴ آلفای کریپندورف،^۵ کاپا کوهن^۶ و پای

1. Donmayer.
2. Content Validity.
3. Neuendorf.
4. Holsti' PAO.
5. Krippendorff' α .
6. Kohen' Kappa.

اسکات^۱ (به نقل از محمدی مهر، ۱۳۸۷، صص ۱۵۵-۱۵۶). با توجه به رویکردها و روش‌های تبیین‌شده، تحقیق حاضر با توجه به اهداف تحقیق و به منظور سنجش روایی و پایایی پژوهش، از راهکارهای زیر بهره می‌گیرد:

۱. سه‌سویه‌سازی. طبق این روش، مفاهیم (کدها) متعددی از داده‌ها استخراج خواهد شد و همبندی مقولات در کلیدواژه‌ها و آیات و بافت‌های مختلف، برای هر یک از انگیزه‌ها، تحقیق را به اشباع نظری می‌رساند.
۲. افزایش اعتبار یا روایی درونی با افزایش دقت، از راه درگیر شدن طولانی مدت با داده‌ها.
۳. هماهنگی با پارادایم قرآنی، نظر اهل بیت علیهم‌السلام، نظر مفسران و نظریات روان‌شناسی. این قسمت به روایی بیرونی تحقیق اشاره دارد و برای این منظور محقق برداشت‌های خود را با نظرات بیرون از تحقیق بررسی می‌کند.
۴. استفاده از نظر کارشناسان. به جهت بالا بودن کدهای استخراجی تحقیق، از نظر اساتید راهنما و مشاور و داوران برای تأیید برداشت‌ها استفاده شد.

۵. اثبات‌پذیری. برای سنجش پایایی تحقیق، از نرم‌افزار مکس کیودا استفاده شد؛ تا دیگر محققان فرایند دست‌یابی به مطالب، زمان ثبت آن‌ها، توضیحات محقق درباره برداشت خود و ارتباط منطقی و روشی را بررسی کنند.

۳. بحث و نتیجه‌گیری

سؤال پژوهش چنین بود: الگوی مفهومی آرمان‌شهر انگیزشی در تمدن‌سازی قرآن کریم چیست؟ در الگوی نهایی انگیزش ثابت شد که ساختارهای شناختی و تمایلات رفتاری نقش ویژه‌ای بر شکل‌گیری انگیزه‌های دینی و معنوی دارد. پس از آن محوری‌ترین مضمون (کدگذاری انتخابی) که مشتمل بر مقولات متعددی در این الگو بود، مقوله «علی» بود و در این مضمون نیز مقولات انگیزشی (کدگذاری محوری) به دو مقوله اصلی وادارنده و بازدارنده تقسیم شد. در هر دو مقوله تقسیم دیگری با عنوان درونی و بیرونی لازم شد؛ زیرا انگیزش و علل آن می‌تواند تحت تأثیر عوامل بیرونی یا درونی قرار گیرد. از این یافته‌ها می‌توان نتیجه گرفت که تمدن‌سازی قرآنی و جامعه مطلوب از نگاه قرآن کریم، نیازمند انسانی با انگیزه قوی و مستحکم است. وقتی می‌گوییم «تمدن اسلامی»، طبیعتاً تمدنی را در نظر گرفته‌ایم که از منبع آموزه‌های دینی گرفته شده و چنین امری کاشف از جایگاه مهم تمدن اسلامی در آموزه‌های دینی است. می‌توان گفت روح معارف اسلامی تولیدکننده چنین تمدنی بوده و این مطلب قلمرو زمانی و مکانی خاصی ندارد. اگر تمدن اسلامی در برهه‌ای محقق شده و حتی به اوج خود رسیده و در برهه‌ای دیگر شاهد آن نبوده‌ایم، این رخداد منشأ رفتاری دارد؛ یعنی مربوط به عملکرد مسلمانان بوده است. زیرساخت‌ها و پیشینه‌های فکری، فرهنگی و عقیدتی هر جامعه‌ای زمینه‌ساز پیدایش تمدن در بین آنان است. هرچند در پیدایش تمدن عوامل گوناگونی دخیل است که هر کدام به نوبه خود نقشی کم یا زیاد را در آن ایفا می‌کند، در این میان، مؤلفه‌های علمی و فرهنگی از جایگاه والایی برخوردار است. بررسی ویژگی‌های تمدن‌های مختلف از دیرباز و در بین اقوام گوناگون، بیانگر نوعی تحول اجتماعی فرهنگی است که با توسعه دانش و گسترش حیطه‌های علمی در آن جوامع رابطه مستقیم دارد (فامیل روحانی، ۱۳۹۴، ص ۸۵). از منظر قرآن کریم، تغییر در انگیزش اجتماعی مبتنی بر دین، تنها اولین گام در مسیر تأسیس تمدن الهی است. همان‌طور که در مقدمه این پژوهش گذشت، انگیزش نشان‌دهنده میل شدید برای انجام یک کار، همراه با اشتیاق و اراده برای انجام آن است. انگیزش به‌عنوان نیروی محرکه‌ای عمل می‌کند که فرد را به سمت برداشتن گام‌های پیشگیرانه سوق می‌دهد تا به

1. Scott' Pi.

اهداف خود دست یابد و تا زمانی که انگیزش فطری و دینی انسان در سطح مطلوبی وجود نداشته باشد، انتظار شکل‌گیری جامعه مطلوب و تمدن‌سازی غیرواقعی بینانه است.

از دیگر یافته‌های این پژوهش می‌توان به تقسیم انگیزش قرآن‌بنیان به بیرونی و درونی اشاره نمود. «مسلم است که در فرایند آموزش و تدریس، انگیزش محرک تلاش و فعالیت برای یادگیری و آموزش است» (بنتهام، ۱۴۰۱، ص ۱۴۰). انگیزش در یادگیری بر دو نوع است: انگیزش بیرونی و انگیزش درونی. در انگیزش بیرونی، یک عامل خارجی، فراگیر را به فعالیت برمی‌انگیزد (چریل، ال اسپالدینگ، ۱۳۸۱، ص ۱۴). انگیزه‌های بیرونی و درونی به کمک یکدیگر جامعه مطلوب را شکل و تمدن‌سازی را افزایش می‌دهد؛ اما نباید غافل شد که در آرمان‌شهر انگیزشی از نگاه قرآن کریم، مطلوبیت در انگیزه‌های درونی است؛ از این رو «آلپورت انگیزه را وضعیت درونی ارگانیزم تعریف می‌کند که رفتار و تفکر فرد ناشی از آن است» (خدانپاهی، ۱۳۸۴، ص ۱۱). در واقع انگیزه‌ای تمدن‌ساز و باعث پویایی اجتماعی است که از درون انسان جوشش داشته باشد و انسان را وادار به حرکت کند. این حرکت، در پیامدهای انگیزش نمود می‌یابد و در سه بعد فردی و خانوادگی و اجتماعی نمایان می‌شود. بنابراین رفتار انسان به صورت فردی، خانوادگی یا اجتماعی، حاصل مجموعه‌ای از عوامل است که به صورت شبکه‌ای دخالت دارند. اینکه تأثیر کدام دسته از عوامل بیشتر است، به عوامل گوناگونی بستگی دارد؛ اینکه فرد در کدام مرحله از تحول قرار دارد، ارضای کدام یک از نیازهای او در آن مرحله اولویت دارد، از چه باورهایی برخوردار و از کدام نظام ارزشی پیروی می‌کند، اهداف او چیست، و سرانجام وقتی می‌گوییم تمدن اسلامی تحت تأثیر چه شرایط و عوامل محیطی قرار می‌گیرد، یعنی همه این عوامل در رفتارهای انگیزشی آن نقش دارد (بشیری، ۱۳۹۲، ص ۴۱). در جامعه و تمدن از منظر قرآن کریم، آرمان‌شهری مورد توجه است که نظام انگیزشی آن در حوزه‌های مختلف فردی، اعم از کار و اشتغال، ثبات شخصیت، انگیزه علم‌آموزی، انجام اعمال صالح، ایمان و خداترسی، مدیریت غریز و دیگر مؤلفه‌های زندگی، در ابعاد فردی، انسان را در مسیر تقرب الهی سوق دهد. در حیطه‌های خانوادگی و اجتماعی نیز به نظام خانواده تحکیم بخشد و برای فرزندان تربیت اخلاقی معنوی به ارمغان بیاورد و سازگاری زوجین را بهبود بخشد. در نهایت نیز همبستگی و عدالت و پیوند اجتماعی را در راستای تداوم روابط اجتماعی به‌عنوان الگوی رشد معرفی کند. این در حالی است که بیشتر طراحان شهر آرمانی، از عملی نبودن طرح خویش آگاهند و آن را تصویری از جامعه کامل و معیاری برای سنجش وضع موجود می‌دانند. افلاطون شهر آرمانی را زاینده خیال خود می‌داند (افلاطون، ۱۳۷۴، ص ۱۱۵) و در جایی دیگر به صراحت می‌گوید: «گمان نمی‌کنم که یک چنین شهری در هیچ نقطه جهان وجود داشته باشد... شاید نمونه آن در آسمان موجود باشد تا هر کس بخواهد، بتواند آن را مشاهده کند و در استقرار حکومت نفس خود از آن سرمشق گیرد» (افلاطون، ۱۳۷۴، ص ۵۴۸).

اما از نگاه معارف اسلام، «احادیث معتبر و موثقی شاخصه‌های اصلی مدینه فاضله مهدوی، ریشه‌گرفته از قرآن و سنت اسلام ناب محمدی را بیان می‌کند که می‌تواند الگویی مطلوب برای جامعه و نظام اسلامی باشد؛ اخباری که می‌گوید: دولت او آخرین و بهترین دولت‌هاست. پس از همه حکومت‌ها می‌آید. هیچ خاندانی نمی‌ماند که حکومتی برای آن مقدر شده باشد مگر آنکه پیش از او به حکمرانی می‌رسد تا پس از دیدن حکمرانی حضرتش بگوید: اگر ما هم به قدرت می‌رسیدیم، به همین روش عمل می‌کردیم. این است معنای کلام الهی که فرمود: عاقبت از آن پرهیزکاران است»^۱ (مکارم، ۱۳۷۷، ص ۲۳۵).

۱. «بَلَّغَ الدَّارَ الْآخِرَةَ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ» (قصص: ۸۳).

بی‌شک جامعه مهدوی می‌تواند یک الگوی انگیزشی برای کار باشد و همچون چراغی دورنمای افق‌ها را ترسیم کند و راه را به ما نشان دهد. مهدویت حلقه مفقوده توسعه در کشور ماست. امروز و در مقطعی که الگوی توسعه‌ای غرب به بن‌بست رسیده است، تلاش برای تبیین ویژگی‌ها و اساساً نحوه دستیابی به یک جامعه مطلوب اسلامی می‌تواند بهترین راهکار برای تبیین الگوی انگیزش و پیشرفت باشد. درحقیقت چنین فرضی به خودی خود راه را برای تبیین سایر بخش‌های توسعه‌ای نیز هموار می‌سازد و به الگوی توسعه، هدف روشنی می‌بخشد.

۴. محدودیت‌های پژوهش

با توجه به امکان برداشت‌های مختلف پژوهشگران و مفسران از آیات قرآن کریم، احتمال اینکه در یک موضوع مشابه، همزمان نتایج متفاوتی عرضه شود، دور از ذهن نیست. از سوی دیگر، گستردگی واژگان و آیات و بافت‌های پیرامون انگیزش امکان بررسی همه‌جانبه معنایی را در این پژوهش از ما سلب می‌کند و لازم است در پژوهش‌های بعدی، حداقل واژگان به صورت دقیق مورد تفحص جدی قرار گیرد. همچنین ارائه تفسیر همه آیات با توجه به حجم و گستردگی موضوع در قرآن کریم، در این پژوهش محقق نشد. از دیگر محدودیت‌های این پژوهش می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. حصر مفهوم‌شناختی از آیات قرآن کریم بود؛ در حالی که کتب لغوی و تفسیری در خصوص هر واژه یا اصطلاح نظریات متعددی ارائه داده است و بازگو کردن فهم مشترک از همه منابع، محقق را با محدودیت‌هایی مواجه می‌ساخت.
۲. عدم کدگذاری مستقل توسط کارشناسان. البته روایی پژوهش از روش‌های دیگری به اثبات رسید، اما در امر کدگذاری این محدودیت به‌رغم حجم زیاد کار محسوس بود.
۳. ارائه الگوی آرمان‌شهری جامع و عدم گنجایش آن در قالب این پژوهش محدود و موجز.

- قرآن کریم (فولادوند، مترجم).
- آقایروز، علی. (۱۳۸۲). متغیرهای اساسی در انگیزش کارکنان از منظر اسلامی. روش‌شناسی علوم انسانی، ۹(۳۷)، ۱۱۰-۱۲۳.
- احمدنیا آلاشتی، سیامک و همکاران. (۱۳۹۲). الگوی انگیزش انسان در سازمان از دیدگاه قرآن کریم. دوفصلنامه علمی پژوهشی مدیریت اسلامی، ۲۱(۲)، ۱-۳۶.
- اسپالدینگ، چریل. ال. (۱۳۸۱). انگیزش در کلاس درس (محمد نانبیان و اسماعیل بیابانگرد، مترجم). رشد.
- استراوس، ان سلم؛ و کریبن، جولیت. (۱۳۹۴). مبانی پژوهش کیفی: فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای (ترجمه ابراهیم افشار، مترجم). نشر نی.
- افلاطون، جمهور. (۱۳۷۴). ترجمه فواد روحانی. علمی و فرهنگی.
- الوندی، محمدجواد. (۱۳۹۳). طراحی الگوی مفهومی معنویت از دید حضرت امام خمینی (ره) با توجه به توصیه‌های معنوی ایشان به دست‌اندرکاران دفاع مقدس. فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، ۱۷(۶)، ۵-۲۵.
- امینی، محمدحسین؛ بشیری، ابوالقاسم؛ و نارونی نصرتی، رحیم. (۱۳۹۷). عوامل و الگوی انگیزش از دیدگاه آیت‌الله مصباح یزدی؛ نگاهی تحلیلی روان‌شناختی. فصلنامه روان‌شناسی و دین، ۱۱(۲)، ۲۱-۳۸.
- انصاری زناتی، قاسم. (۱۳۸۱). نقدی بر نظریه سلسله‌مراتبی بودن نیازها در ایجاد انگیزش. مطالعات مدیریت بهبود و تحول، ۹(۳۳-۳۴)، ۵۳-۶۸. Doi: 20.1001.1.22518037.1381.9.33.34.3.8.68
- اورعی یزدانی، بدرالدین. (۱۳۷۲). بررسی مقایسه‌ای انگیزش در فرهنگ غربی و فرهنگ اسلامی. دانش مدیریت، ۴(۲۳)، ۵-۱۴.
- باردن، لورنس. (۱۳۷۴). تحلیل محتوا (ملیحه آشتیانی و محمد یمینی دوزی سرخابی، مترجم). دانشگاه شهید بهشتی.
- بخشی، علی‌اکبر. (۱۳۸۰). مبانی انگیزش از دیدگاه اسلام. معرفت، ۱۲(۵۰)، ۹-۳۲.
- بشیری، ابوالقاسم. (۱۳۹۳). نظریه انگیزش در اندیشه دینی. روان‌شناسی و دین، ۷(۲)، ۳۹-۶۰.
- بنتهام، سوزان. (۱۳۸۴). روان‌شناسی تربیتی (اسماعیل بیابانگرد و علی نعمتی، مترجم). نی.
- پارسا، محمد. (۱۳۹۲). روان‌شناسی عمومی. آموزش و پرورش.
- تبیك، محمدتقی و همکاران. (۱۳۹۲). رابطه انگیزش دینی و خودشناسی با فضایل اخلاقی. مطالعات اسلام و روان‌شناسی، ۷(۱۲)، ۱۵۳-۱۴۸.
- تبیك، محمدتقی. (۱۳۹۶). تبیین سازه انگیزش بر اساس منابع اسلامی، پژوهش‌نامه روان‌شناسی اسلامی، ۳(۷)، ۳-۲۷.
- تبیك، محمدتقی. (۱۳۹۶). تبیین مدل عملکردی انگیزش بر اساس منابع اسلامی. مطالعات اسلام و روان‌شناسی، ۱۳(۲۴)، ۶۳-۹۳. Doi: 10.30471/PSY.2019.1616
- ترک‌زاده، جعفر؛ و زینلی، فاطمه. (۱۳۹۱). بررسی مقایسه‌ای رویکردهای غربی و اسلامی به انگیزش؛ به سوی توسعه دانش بومی. مطالعات اسلام و روان‌شناسی، ۲(۱)، ۷-۳۰.
- تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد. (۱۳۶۶). غررالحکم و درر الکلم. نشر مکتبه الاعلام الاسلامیه.
- جاسبی، عبدالله. (۱۳۷۷). بررسی انگیزش در مدیریت اسلامی از دیدگاه دانشمندان اسلامی. آینده‌پژوهی مدیریت، ۱۰(۲)، ۵-۳۲.
- جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۸۷). امام مهدی (عج) موجود موعود. اسراء.
- حاجی‌صادقی، عبدالله. (۱۳۸۳). انسان کامل در اندیشه مطهری، قیسات، ۸(۳۰-۳۱)، ۱۶۳-۱۸۶.
- خداپناهی، محمدکریم. (۱۳۸۴). انگیزش و هیجان. سمت.
- خمینی، روح‌الله. (۱۳۹۵). شرح چهل حدیث (اربعین حدیث). مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۷۳). لغت‌نامه. دانشگاه تهران.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد. (۱۴۱۶ق). مفردات ألفاظ القرآن. دارالقلم.
- رضایی، اکبر؛ و علی‌اکبر سیف. (۱۳۸۴). نقش باورهای انگیزشی، راهبردهای یادگیری و جنسیت در عملکرد تحصیلی. تعلیم و تربیت، ۲۹(۸۴)، ۴۳۸۵.
- رمزگویان، غلامعلی؛ و شبانی، علی. (۱۳۸۲). مدل انگیزشی منابع انسانی از دیدگاه اسلام. مدیریت فردا، ۱(۴-۳)، ۱۵۳-۱۶۴.
- ساروخانی، باقر. (۱۳۸۸). روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- سوزان، بنتهام. (۱۴۰۱). روان‌شناسی تربیتی. رشد.
- شاه‌سنی، شهرزاد. (۱۳۷۷). دادپرور دیار، آرمان‌شهر نظامی گنجوی. کیهان فرهنگی، ۱۵(۱۴۸)، ۳۲-۳۵.
- شجاعی، محمدصادق. (۱۳۹۵). انگیزش و هیجان (با نگرش به منابع دینی). پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- شجاعی، محمدصادق. (۱۳۸۶). نظریه نیازهای معنوی از دیدگاه اسلام و تناظر آن با نیازهای مزلو. مطالعات اسلام و روان‌شناسی، ۱(۱)، ۸۷-۱۱۶.
- شجاعی، محمدصادق. (۱۳۹۷). روان‌شناسی در قرآن و حدیث. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- سهروردی، شهاب‌الدین. (بی‌تا). آواز پر جبرئیل (در ضمن مجموعه مصنفات شیخ اشراق، ج ۳) (سیدحسین نصر، مصحح). پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- شولتز، دوان. (۱۳۸۴). نظریه‌های شخصیت (یوسف کریمی و همکاران، مترجم). نشر ارسباران.
- فامیل روحانی، علی‌اکبر. (۱۳۹۴). قرآن زیرساخت تمدن اسلامی. دوفصلنامه اندیشه تمدنی اسلام، ۱(۱)، ۸۴-۹۳.

- فیض کاشانی، ملامحسن. (۱۳۸۳). المحجّة البيضاء. مؤسسه نشر اسلامی. کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۲۹ق). کافی. دار الحدیث.
- کاویانی، محمد. (۱۳۹۳). روان‌شناسی در قرآن (آموزه‌ها و مفاهیم). پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- کاویانی، محمد؛ و محمد رضا کریمی (۱۳۹۰). منابع انگیزش اخلاقی با رویکرد تطبیقی بین دیدگاه علامه طباطبایی و مازلو. مطالعات اسلام و روان‌شناسی، ۵(۹)، ۷۹-۱۰۴.
- کاویانی، محمد. (۱۳۹۲). رویکردی جامع به مباحث انگیزش. مطالعات اسلام و روان‌شناسی، ۷(۱۳)، ۶۷-۹۳.
- کریندورف، کلوس. (۱۳۷۸). مبانی روش‌شناسی تحلیل محتوا (هوشنگ نانینی، مترجم). نی. مجلسی، محمد باقر. (۱۳۶۵). بحار الانوار. دار الکتب الاسلامی.
- محمدپور، احمد. (۱۳۹۲). تجربه نوسازی (مطالعه تغییر و توسعه در هورامان باروش نظریه زمینه‌ای). جامعه‌شناسان.
- محمدی مزروعی، حسین. (۱۳۸۵). تحلیل متون مدیریت اسلامی پیرامون انگیزش از منظر اسلام. علوم انسانی، ۱۶(۶۵)، ۱۲۱-۱۷۲.
- محمدی مهر، غلامرضا. (۱۳۸۷). روش تحلیل محتوا (راهنمای عملی تحقیق). گنجینه.
- مصباح یزدی، محمد تقی. (۱۳۸۴). قرآن‌شناسی. مؤسسه امام خمینی (ره).
- مطلبی، مسعود؛ و نادری، محمد مهدی. (۱۳۸۸) بررسی تطبیقی مفهوم آرمان‌شهر در اندیشه سیاسی اسلام، ایران و غرب. فصلنامه مطالعات سیاسی، ۲(۶)، ۱۲۵-۱۴۶.
- مکارم، محمد حسن. (۱۳۷۷). مدینه فاضله در متون اسلامی. دفتر تبلیغات اسلامی.
- مهرابی، امیر حمزه. (۱۳۸۶). انگیزش در اسلام؛ مدل حلقه‌های متداخل. فرهنگ مدیریت، ۶(۱۷)، ۲۷-۶۲.
- نوری، نجیب‌الله. (۱۳۹۶). عوامل و ساختار انگیزش رفتار انسان در اندیشه علامه طباطبایی. فصلنامه روان‌شناسی و دین، ۱۰(۴)، ۵-۲۲.
- نیک‌منش، ابراهیم. (۱۳۹۳). الگوی مفهومی، پیش‌نیاز طراحی الگوی اسلامی ایرانی خانواده. الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت.
- Attride-Stirling, J (۲۰۰۱). Thematic Networks: An Analytic Tool for Qualitative Research. *Qualitative Research*, 1(3), 4۰۵-۳۸۵.
- Boyatzis, R. E (۱۹۹۸). Transforming qualitative information: thematic analysis and code development. Sage Braun, Virginia.
- Braun, V, & Clarke, C (۲۰۰۶). Using thematic analysis in psychology. Edward Arnold (Publishers) Ltd.
- Braun, V. & Clarke, V (۲۰۰۶). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Tuckett, A. G (۲۰۰۵), "Applying thematic analysis theory to practice: a researcher's experience", *Contemporary Nurse*, No. ۱۹, Pp. ۷۵-۸۷.
- Cristancho, S. M., Goldszmidt, M., Lingard, L. and Watling, C (2018). "Qualitative Research Essentials for Medical Education". *Singapore Medical Journal*, 59(12), pp. 622-627.
- Donmoyer, R (2001). "Paradigm Talk Reconsidered", V. Richardson (ed), *Handbook of Research on Teaching*, 4th Edition, p. 174-197, Washington, DC, American Educational Research Association
- Tummers, L. & Karsten, N (۲۰۱۱), "Reflecting on the Role of Literature in Qualitative Public Administration Research: Learning From Grounded Theory," *Administration & Society*, published online ۲۴ August. ۲۰۱۱
- Vali, K. S (۲۰۱۰), Women Leading in Silence in Papua New Guinea Higher Education, Master of Educational Leadership Thesis, University of Waikato, New Zealand.
- Neondorf, K. A (2016). *The Content Analysis Guidebook*. Second edition. London: Sage Pub.
- Wickham, M. & Woods, M (۲۰۰۵), "Reflecting on the Strategic Use of CAQDA.
- Hsieh, Hsiu-fang, Shannon, Sarah E., (2005), "Three Approaches to Qualitative Content Analysis", *Qual Health Res*, vol.
- Koenka, A (2020). Academic motivation theories revisited: An interactive dialog between motivation scholars on recent contributions, underexplored issues, and future directions. *Contemporary Educational Psychology*, 61, Article Article 101831. <https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2019.101831>
- Jansen, T., Meyer, J., Wigfield, A., & Möller, J (2022). Which student and instructional variables are most strongly related to academic motivation in K-12 education? A systematic review of meta-analyses. *Psychological Bulletin*, 148(1-2), 1.
- Amaro, H., Sanchez, M., Bautista, T., & Cox, R (2021). Social vulnerabilities for substance use: Stressors, socially toxic environments, and discrimination and racism. *Neuropharmacology*. 188, 108518.
- Yan Zhang and Barbara M. Wildemuth, (2005), *Qualitative Analysis of Content*, 1-12, Retrieved from <https://philpapers.org/rec/ZH>

The Conceptual Model of a Motivational Utopia in Civilization-Building According to the Quran *

Received: 2024/03/14

Accepted: 2024/06/11

[10.22034/jksl.2024.447869.1329](https://doi.org/10.22034/jksl.2024.447869.1329)Ehsan Fadaei** [20.1001.1.27833356.1403.5.3.1.3](https://doi.org/20.1001.1.27833356.1403.5.3.1.3)Mohammad Kaviani Arani ***

Type of Article: Research

Introduction

Building a harmonious and tension-free society has always been considered the ultimate goal of divine religions, including Islam (Motalebi & Naderi, 2009, p. 126). This phenomenon is referred to as "Utopia or Ideal City, an ideal and perfect society or state where its people have no history and are engaged in work without any kind of anxiety or fear" (Shah Sani, 2009, p. 32). Utopia is a Greek word coined by Thomas More, or as the Iranian philosopher Shahab al-Din Suhrawardi calls it, "Nowhere Land" (Suhrawardi, 2001, p. 273), playing a unique role. In this society, individuals, with an optimal level of motivation, are in a constant state of movement towards human perfection and are always dynamic. The current situation indicates that our distance from the ideal society depicted in the Quran is relatively significant. Therefore, designing a comprehensive conceptual model of a utopia based on civilization-building from the teachings of the Quran, with a motivational approach, is deemed necessary.

Research Methodology

This study uses the 2020 version of MAXQDA software to organize and code the data systematically. In the analysis process, the data was coded, and more than 2700 verses were extracted and categorized. The coding process consists of three stages: open coding, axial coding, and selective coding (Mohammadpour, 2013, p. 101). Various qualitative research designs such as case study, narrative designs, grounded theory, historical method, ethnography, phenomenology, action research, and content analysis can be used (Cristancho et al., 2018). The primary objective of this research is to develop a conceptual model of a motivational utopia in civilization-building according to the Quran.

*This article is derived from the doctoral dissertation of "Ehsan Fadaei" entitled "A Conceptual Model of Quran-Based Motivation with an Islamic Society-Building Approach," supervised by "Dr. Mohammad Kaviani Arani" and advised by "Dr. Mohammad Amini Tehrani," completed at "Al-Mustafa International University."

** Assistant Professor of Educational Sciences, Ayatollah Taleghani Campus, Farhangian University, Qom, Iran (Author Corresponding). fadaei653@gmail.com

*** Associate Professor of Psychology, Research Institute of Hawzah and University, Qom, Iran.

Given this goal, the research falls under the category of fundamental–developmental studies. Accordingly, the research is structured based on the qualitative content analysis method. "This method is a research technique for the subjective interpretation of textual data through the systematic process of coding and identifying themes or patterns" (Hsieh & Shannon, 2005, p. 1278).

Research Findings

This research falls under the category of fundamental–developmental studies, and the qualitative method used in this study is "qualitative content analysis." The entire Quranic text (the research population) was examined, and the themes related to the "motivational utopia conceptual model" were identified in more than 2700 verses. These themes were then categorized through a review of Quranic exegeses, with open, axial, and selective coding performed. In this model, three categories of information (boxes) exist :

–Structural theme: This theme discusses the main structure of motivation and its constituent elements. It is divided into two sub–themes: cognitive and behavioral tendencies .

–Causal theme: This theme addresses the categories related to the conditions that positively or negatively affect the central category (motivation). Strengthening or weakening any of these categories leads to an increase or decrease in motivation .

–Consequential theme: This theme deals with the outcomes derived from employing strategies. The consequential theme includes three subcategories: individual, family, and social. The consequential category contains concepts that refer to the outcomes of establishing Quran–based motivation. If motivation is fully established, all three categories may be realized, and a behavior can be reinforced in all three aspects .

In the continuation of the research, through detailed analysis of the entire Quranic text, propositions and themes related to the motivational model were identified, analyzed, and reviewed, resulting in the formation of categories and concepts. In the second stage, categorization and concept formation and the discovery of relationships between them were carried out.

After reviewing the concepts and terms of the Quranic verses, the "motivational conceptual model based on Quranic civilization–building" was designed. This model explains Quranic civilization–building motivation in a process–oriented manner, clarifying the role of causal, structural, and consequential conditions. The model indicates that when motivation is established in behavior, motivation itself generates further motivation. Strengthening any of these aspects influences the other individual, familial, and social dimensions, contributing to the desired civilization–building from the Quranic perspective. Given the presented approaches and methods, this research utilizes triangulation, prolonged engagement with the data, alignment with the Quranic paradigm, and input from professors and consultants to ensure the validity and reliability of the study.

Conclusion

When we refer to Islamic civilization, we naturally assume a civilization derived from religious teachings, which reveals the significant place of Islamic civilization within religious teachings. It can be said that the spirit of Islamic knowledge has produced such a civilization, and this notion transcends specific time and place. From the Quran's perspective, changes in social motivation based on religion are merely the first step toward establishing a divine civilization. In this light, motivation indicates a strong desire to undertake a task, accompanied by enthusiasm and willpower (Amaro et al., 2021; Sharma & Gupta, 2022). Without an adequate level of innate and religious motivation, the expectation of creating an ideal society and civilization–building is unrealistic. Another finding of this research points to the division of Quran–based motivation into external and internal. "It is well established that in the process of teaching and learning, motivation serves as the stimulus for effort and engagement in learning and education." Therefore, human behavior, whether at the individual, familial, or social level, is the result of a network of interconnected factors. From the Quranic perspective, the ideal utopia is one where the motivational system in various areas–individual, including work and employment, personality stability, the motivation for learning, performing righteous deeds, faith and fear of God, managing instincts, and other aspects of personal life–guides individuals towards closeness to God. Additionally, in familial and social domains, it strengthens the family system, fosters ethical and spiritual education for children, enhances marital compatibility, and ultimately promotes social cohesion, justice, and unity, serving as a model for growth. Without a doubt, the Mahdavi society can serve as a motivational model for work, illuminating the way forward and guiding us toward our goals.

Keywords: Utopia, Quran, Motivation, Civilization–building, Qualitative Content Analysis.

References

- The Holy Quran (Fouladvand, translator).
- Aghapirouz, Ali. (2003). Key variables in employee motivation from an Islamic perspective. *Human Sciences Methodology*, 9(37), 110123. [In Persian]
- Ahmadnia Alashti, Siamak & colleagues. (2013). The model of human motivation in organizations from the perspective of the Holy Quran. *Journal of Islamic Management Research*, 21(2), 136. [In Persian]
- Alvandi, Mohammad Javad. (2014). Designing a conceptual model of spirituality from the perspective of Imam Khomeini (RA) considering his spiritual recommendations to the defenders of the sacred defense. *Journal of Strategic Studies of Basij*, 17(6), 525. [In Persian]
- Amaro, H., Sanchez, M., Bautista, T., & Cox, R. (2021). Social vulnerabilities for substance use: Stressors, socially toxic environments, and discrimination and racism. *Neuropharmacology*, 188, 108518 .
- Amini, Mohammad Hossein; Bashiri, Abolghasem; & Naroui Nasrati, Rahim. (2018). Factors and model of motivation from the perspective of Ayatollah Misbah Yazdi; an analyticalpsychological approach. *Journal of Psychology and Religion*, 11(2), 2138. [In Persian]
- Ansari Renani, Ghasem. (2002). A critique of the hierarchy of needs theory in creating motivation. *Studies in Management Improvement and Transformation*, 9(3334), 5368. doi: 20.1001.1.22518037.1381.9.33.34.3.8.68 [In Persian]
- AttrideStirling, J. (2001). Thematic networks: An analytic tool for qualitative research. *Qualitative Research*, 1(3), 385405.
- Bakhshi, Ali Akbar. (2001). Foundations of motivation from an Islamic perspective. *Ma'refat*, 12(50), 9–32. [In Persian]
- Barden, Lawrence. (1995). Content analysis (translated by Maliheh Ashtiani and Mohammad Yamin Dozi Sarokhabi). Shahid Beheshti University. [In Persian]
- Bashiri, Abolghasem. (2014). The theory of motivation in religious thought. *Psychology and Religion*, 7(2), 3960. [In Persian]
- Bentham, Susan. (2005). Educational psychology (translated by Ismail Biabankard and Ali Namati). Ney. [In Persian]
- Bentham, Susan. (2022). Educational psychology. Rowshd. [In Persian]
- Boyatzis, R. E. (1998). Transforming qualitative information: Thematic analysis and code development. Sage.
- Braun, V., & Clarke, C. (2006). Using thematic analysis in psychology. Edward Arnold (Publishers) Ltd.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77101 .
- Cristancho, S. M., Goldszmidt, M., Lingard, L., & Watling, C. (2018). Qualitative research essentials for medical education. *Singapore Medical Journal*, 59(12), 622627 .
- Dehkhoda, Ali Akbar. (1994). Dehkhoda Dictionary. University of Tehran. [In Persian]
- Donmoyer, R. (2001). Paradigm talk reconsidered. In V. Richardson (Ed.), *Handbook of Research on Teaching* (4th ed., pp. 174197). Washington, DC: American Educational Research Association.
- Famil Rouhani, Ali Akbar. (2015). The Quran as the foundation of Islamic civilization. *Journal of Islamic Civilization Thought*, 1(1), 8493. [In Persian]
- Fayz Kashani, Mulla Mohsen. (2005). *AlMahajjah alBayda*. Islamic Publication Institute. [In Persian]
- Haji Sadeghi, Abdullah. (2004). The complete human in Motahari's thought. *Qabasat*, 8(30–31), 163–186. [In Persian]
- Hsieh, H. & Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*.
- Jansen, T., Meyer, J., Wigfield, A., & Möller, J. (2022). Which student and instructional variables are most strongly related to academic motivation in K12 education? A systematic review of metaanalyses. *Psychological Bulletin*, 148(12), 1 .
- Jasebi, Abdollah. (1998). A study of motivation in Islamic management from the perspective of Islamic scholars. *Future Studies in Management*, 10(2), 5–32. [In Persian]
- Jawadi Amoli, Abdullah. (2008). Imam Mahdi (AJ): The Promised One. Esra. [In Persian]
- Kavyani, Mohammad. (2013). A comprehensive approach to motivation discussions. *Studies in Islam and Psychology*, 7(13), 67–93. [In Persian]
- Kavyani, Mohammad. (2014). Psychology in the Quran (teachings and concepts). Research Institute for Hawzah and University. [In Persian]

- Kavyani, Mohammad; & Mohammad Reza Karimi. (2011). Sources of moral motivation from a comparative approach between the views of Allameh Tabatabai and Maslow. *Studies in Islam and Psychology*, 5(9), 79–104. [In Persian]
- Khodapanahi, Mohammad Karim. (2005). Motivation and emotion. *Samt*. [In Persian]
- Khomeini, Ruhollah. (2016). *Sharhe Chahār Hadith (Forty Hadith)*. Institute for the Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works (RA). [In Persian]
- Koenka, A. (2020). Academic motivation theories revisited: An interactive dialog between motivation scholars on recent contributions, underexplored issues, and future directions. *Contemporary Educational Psychology*, 61, Article 101831. <https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2019.101831>
- Krippendorff, Klaus. (1999). *Foundations of content analysis methodology* (translated by Hooshang Na'ini). Ney. [In Persian]
- Kulayni, Mohammad bin Ya'qub. (2008 AH). *AlKafi*. Dar alHadith. [In Arabic]
- Majlesi, Mohammad Baqir. (1986). *Bihār alAnwār*. Dar alKitab alIslami. [In Arabic]
- Makarem, Mohammad Hassan. (1998). *The virtuous city in Islamic texts*. Islamic Propagation Office. [In Persian]
- Matlabi, Masoud; & Naderi, Mohammad Mahdi. (2009). A comparative study of the concept of utopia in Islamic, Iranian, and Western political thought. *Political Studies Quarterly*, 2(6), 125–146. [In Persian]
- Mehrabi, Amir Hamzeh. (2007). Motivation in Islam: An interrelated model. *Management Culture*, 6(17), 27–62. [In Persian]
- Mesbah Yazdi, Mohammad Taqi. (2005). *Quranic studies*. Imam Khomeini Institute (RA). [In Persian]
- Mohammadi Mazroui, Hossein. (2006). Analysis of Islamic management texts regarding motivation from the Islamic perspective. *Humanities*, 16(65), 121–172. [In Persian]
- Mohammadi Mehr, Gholamreza. (2008). *Content analysis methodology (practical research guide)*. Ganjineh. [In Persian]
- Mohammadi Pour, Ahmad. (2013). The experience of modernization (a study of change and development in Hooraman using grounded theory). *Sociologists*. [In Persian]
- Neondorf, K. A. (2016). *The content analysis guidebook* (2nd ed.). London: Sage Publications.
- Nikmanesh, Ebrahim. (2014). Conceptual model: A prerequisite for designing the IslamicIranian family model. *IslamicIranian Progress Model*. [In Persian]
- Noori, Najibullah. (2017). Factors and structures of human behavior motivation in the thought of Allameh Tabatabai. *Journal of Psychology and Religion*, 10(4), 5–22. [In Persian]
- Orayi Yazdani, Badr alDin. (1993). A comparative study of motivation in Western and Islamic cultures. *Management Knowledge*, 4(23), 5–14. [In Persian]
- Parsa, Mohammad. (2013). *General psychology*. Education and Training. [In Persian]
- Plato. (1995). *The Republic* (translated by Fuad Rouhani). Scientific and Cultural. [In Persian]
- Raghb Isfahani, Hossein bin Mohammad. (1996 AH). *Mufradat Alfaz alQur'an*. Dar alQalam. [In Arabic]
- Ramzgooyan, Gholam Ali; & Shabani, Ali. (2003). The motivational model of human resources from the Islamic perspective. *Management of Tomorrow*, 1(34), 153–164. [In Persian]
- Rezayi, Akbar; & Ali Akbar Seif. (2005). The role of motivational beliefs, learning strategies, and gender in academic performance. *Ta'lim va Tarbiyat*, 29(84), 43–85. [In Persian]
- Sarukhani, Baqir. (2009). *Research methods in social sciences*. Research Institute for Humanities and Cultural Studies. [In Persian]
- Schultz, Duane. (2005). *Theories of personality* (translated by Yusef Karimi et al.). Nashre Arasbaran. [In Persian]
- ShahSeni, Shahrazad. (1998). Justiceseeking in the land of ideals: The utopia of Nezami Ganjavi. *Kayhan Farhangi*, 15(148), 3235. [In Persian]
- Shajari, Mohammad Sadegh. (2007). The theory of spiritual needs from an Islamic perspective and its correspondence with Maslow's needs. *Studies in Islam and Psychology*, 1(1), 87–116. [In Persian]
- Shajari, Mohammad Sadegh. (2016). Motivation and emotion (with a focus on religious sources). Research Institute for Hawzah and University. [In Persian]

- Shajari, Mohammad Sadegh. (2018). Psychology in the Quran and Hadith. Research Institute for Hawzah and University. [In Persian]
- Spaulding, Cheryl L. (2002). Motivation in the classroom (translated by Mohammad Na'iniyan and Ismail Biabankard). Rowshd. [In Persian]
- Strauss, Anselm L.; & Corbin, Juliet. (2015). Fundamentals of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory (translated by Ebrahim Afshar). Nashre Ney. [In Persian]
- Suhrawardi, Shihab alDin. (n.d.). The voice of Gabriel (within the collected works of Shaykh alIshraq, vol. 3) (Edited by Seyyed Hossein Nasr). Research Institute for Humanities and Cultural Studies. [In Persian]
- Tabik, Mohammad Taghi & colleagues. (2013). The relationship between religious motivation and selfawareness with moral virtues. *Studies in Islam and Psychology*, 7(12), 148153. [In Persian]
- Tabik, Mohammad Taghi. (2017). Explanation of the functional model of motivation based on Islamic sources. *Studies in Islam and Psychology*, 13(24), 6393. doi: 10.30471/PSY.2019.1616 [In Persian]
- Tabik, Mohammad Taghi. (2017). Explanation of the motivation construct based on Islamic sources. *Journal of Islamic Psychology Research*, 3(7), 3-27. [In Persian]
- Tamimi Amadi, Abdul Wahid bin Muhammad. (1987). Gharar alHikam wa Durar alKalim. Publication of the Islamic Media Library. [In Arabic]
- Torkzadeh, Jafar; & Zineli, Fatemeh. (2012). A comparative study of Western and Islamic approaches to motivation; toward the development of indigenous knowledge. *Studies in Islam and Psychology*, 1(2), 7-30. [In Persian]
- Tuckett, A. G. (2005). Applying thematic analysis theory to practice: A researcher's experience. *Contemporary Nurse*, 19, 7587.
- Tummers, L., & Karsten, N. (2011). Reflecting on the role of literature in qualitative public administration research: Learning from grounded theory. *Administration & Society*, published online August 24, 2011.
- Vali, K. S. (2010). Women leading in silence in Papua New Guinea higher education. Master of Educational Leadership Thesis, University of Waikato, New Zealand.
- Wickham, M., & Woods, M. (2005). Reflecting on the strategic use of CAQDA.
- Zhang, Y., & Wildemuth, B. M. (2005). Qualitative analysis of content, 112. Retrieved from <https://philpapers.org/rec/ZH>

How to cite:

fadaei, E., & kavvami, M. (2024). The conceptual model of motivational utopia in the civilization of the Holy Quran. *Quran, Culture And Civilization*, 5 (3), 9-34. doi: 10.22034/jksl.2024.447869.1329

COPYRIGHTS

@2023 by the authors. Licensee University of Quranic Studies and Sciences this article an open access article distributed under the term and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CCBY 4.0)

<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

